

RESEARCH ARTICLE

Traditions Of Gaybulla As-Salom In Contemporary Translation Studies Research

Zohid Sadiqov

Professor, DSc, Namangan State University Namangan, Uzbekistan

VOLUME: Special Issue 2026

PAGE: 07-11

Copyright © 2026 European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, this is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike 4.0 International License. Licensed under Creative Commons License a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

This article examines the traditions of the outstanding Uzbek scholar, Doctor of Philology, and Professor Gaibulla Salomov in modern translation studies.

KEY WORDS

modern translation studies, comparative typological approach, methodological adaptation, literary text, contextual-comparative analysis, artistry

INTRODUCTION

Ma'lumki, mamlakatimizda tarjimashunoslik fani o'tgan asrning 70-yillaridan boshlab mustaqil fan sifatida shakllana boshladi. 80-90-yillarga kelib, bu soha yutuqlari O'zbekiston, qolaversa Markaziy Osiya va hatto sobiq ittifoq respublikalarida ham keng e'tirof etilgan o'ziga xos tarjima maktabi darajasiga ko'tarildi. Uning asoschisi ham-mamizga ma'lum, O'zbekiston Fan Arbobi, filologiya fanlari doktori, professor Gaybulla Salomov bo'ldi. Domlanning hayotligi cho'g'i-da-yoq uning qiyosiy-tipologik va uslubiy moslashtirishga asoslangan tarjimashunoslik maktabi an'analari davom ettiradigan bir qator fan doktori va fan nomzodlari yetishib chiqishdi. Xususan, fan doktor-laridan Najmiddin Komilov (XIX asr Xorazm tarjima maktabi), Komiljon Jo'rayev (She'riy tarjimalarni komparativistika asnosida o'r-ga-nish), Muhabbat Baqoyeva (Shakespeare asarlarini inglizchadan o'g'i-rish-da she'riy vazn va qofiya muammolari), Ne'matilla Otajonov ("Boburnoma" tarjimalarining jahon adabiy jarayonida o'rganilishi), Hamidilla Karomatov (O'zbek adabiyotida Qur'on mavzulari va uning tarjimalari muammosi), shuningdek, Ustozning bilvosita shogird-laridan Xayrulla Hamidovning o'zbek nasriy asarlarini

turk tiliga tar-jimalari borasidagi DSc ishini hami aytish mumkin. Fan nom-zod-la-ri sirasida Ra'no Fayzullayeva (Badiiy tarjima va milliy kolorit), Tilak Jo'ra (Aziz Nesinning o'zbekcha she'riy tarjimalari), Absalom Umarov (Abdulla Qahhor tarjimon mahorati), Zuhridin Iso-mid-dinov ("Manas"ning o'zbekcha tarjimasi va yaqin turkiy tillardan tarjima muammolari), O'ktamali Nurmatov (Shiller o'zbek tilida), Salim Jabborov (Gyoete "G'arbu Sharq" devoni o'zbekcha tarjimasi va adabiy sitez masalalari), Muzaffar Bozorov (Tarjimonning soxta do'stlari muammosi), Samad Azimov (Tarjima va zullisonaynlik), Gulom Xo'jayev (O'zbek mumtoz asarlarini nemis tiliga tarji-ma-la-ri-da individual uslub masalasi), Xonimqul Tojiyev (Shakespeare sonetlari tar-jimasi muammlari), Zoxid Sodiqov ("Qutadg'u bilig" nemischa tar-jimaviy talqinlari), Odiljon Safarov (Nemis tarjimashunoslik mak-tab-lari an'analari) kabi o'nlab sof tarjimashunos olimlar yetishib chi-qishdi. Ularning ko'pchiligi bugungi kunda doktorlik ishlarini ham muvaffaqiyatli yoqlab, o'zlari ham shogird tayyorlayotgan-lik-la-ri quvonarli, albatta. Jumladan, Najmiddin Komilov ilmiy rahbar-li-gi-da o'zining nomzodlik ishini himoya qilgan Sultonmurod Olimov

bu–gun–gi kunda fan doktori darajasini olish bilan birgalikda ko'plab fan nom-zodlariga rahbarlik qildi. Uning shogirdi Ergash Ochilov ham qator PhD shogirdlarga rahbarlik qilmoqda. Domlaning yana bir sa–do–qatli shogirdi Zuhridin Isomiddinovning ilmiy darajali sho–gird–lari orasida bugun Nargiza Dosbayeva doktorlik (DSc) ishini himoya qi–lib, professor unvonini ham oldi. Ne 'matilla Otajanovning shogirdi Dil–dora Hoshimova ham DSc ni muvaffaqiyatli himoya qilib, "Bo–bur–no–ma" tarjimalari borasida ko'plab shogirdlar tayyorlamoqda. Ka–mi–na, Zoxid Sodiqov Dilrabo Abdurahmonova tomonidan "Bobur–noma"ning Helmut Dalov amalga oshirgan yangi nemischa tarjimasi bo'yicha PhD dissertatsiyasiga, Feruza Dadaboyevaning Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" asarining Arno Shpext qalamiga mansub ne–mis–cha tarjimasi hamda Barno Oripova amalga oshirgan yangi ne–mischa nashri asosidagi qiyosiy-tipologik tadqiqot bolmish PhD dis–ser–tatsiyasiga, ushbu asarning uchta inglizcha tarjimalarida ta–ri–xiy–lik–ni qayta yaratishga oid dissertatsiya tadqiqotchi Oybek Hamda–mov tomonidan, shuningdek, Mirzakalon Ismoilning ingliz ada–bi–yo–tidan tarjimalariga oid PhD ishini amalga oshirgan Fotima Nurid–di–novaga ilmiy rahbarlik qildi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev–ning mamlakatimizda ilm–fanni yanada taraqqiy ettirish hamda Oliy ta'limni jahonning Top universitetlari maqomiga yaqin–lash–tirish borasidagi sa'y–harakatlari tufayli O'zbekistonda ilmiy da–ra–jali kadrlar tayyorlash masalasiga ham jiddiy e'tibor qaratilib, ular–ning samog'i yildan yilga oshib bormoqda. Bu boradagi sta–tis–ti–ka bevosita tarjimashunos kadrlarga ham taalluqli ekanligini alohida ta'kidlash lozim. Yana bir muhim masala. Ushbu ishlarning sifatini yanada mukammallashtirishdir. Aytish kerakki, G'aybullar Salomov–dan keyin u yaratgan tarjima maktabi saviyasi hali yetarli darajada Us–toz yaratgan maktab talablari hamda Jahon tarjimashunosligiga in–te–grallashgan saviyaga ega deya olmaymiz. Boshqacha aytganda tar–jimashunoslikning boshqa filologik fanlar "soyasi"da qoldirib ke–tish "kasalligi" yana xuruj qila boshladi. Ammo, oxirgi besh yilda 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tar–jimashunoslik ixtisosligi joriy qilingandan so'ng G'aybullar Sa–lo–mov–ning tarjima tadqiqiga kompleks yondoshishdan chekinish sodir bo'l–moqda. Zamonaviy tarjimashunoslikda olib borilayotgan dis–ser–tat–sion tadqiqotlarni ikki guruhga: sof tarjimashunoslik aspektida va qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoslik asnosidagi ishlarning

bir qismi sifatida amalga oshirilayotgan ishlarga ajratish mumkin.

Quyida ularning ayrimlariga to'xtalib o'tsak. Jumladan, yosh tad–qiqotchi Jalilova Umida Tulkinovnaning „Abdulla Qahhor va So–mer–set Moem asarlari tilining milliy–madaniy xususiyatlari: asliyat va tarjima“ mavzusida 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, cho–g'ish–tirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligidan filologiya fan–lari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun taq–dim etgan dissertatsiyasi haqiqatdan ham OAKning bugungi ta–lab–lariga javob beradi va tadqiqotchi bu borada anchagina yu–tuq–lar–ga erishib, talab etilgan ilmiy darajasini oldi. Ammo sof tarjima naza–ri–yasi va amaliyoti nuqtayi nazaridan muammoga yondoshiladigan bo'l–sa, masalaning qo'yilishida qayerda qiyosiy adabiyot boshlanib, qay o'rinda tarjimashunoslik tugashini bilish mushkullik tug'diradi.

Qurbanova Munavvar Esonaliyevnaning "Badiiy tarjimada mu–al–lif uslubi masalasi (Shekspir asarlarining o'zbekcha tarjimalari mi–so–lida)" mavzusidagi PhD ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis–ser–tatsiyada ham ana shunday muammolar ko'zga tashlanadi. Jum–la–dan, Dissertatsiyaning birinchi bobida "mutarjim asliyatga o'zgar–ti–rish kiritishi mumkin" deilgan fikr munozarali masala. Chunki asli–yat o'zgarmas. Uni shuning uchun ham original asar deyiladi. Tarji–ma esa, tabiiyki o'zgaruvchan bo'ladi. Tarjimonning esa, asliyatni o'z–gartirishga haqqi yo'q. Bunga faqat asliyat muallfi haqlidir. Ushbu ish–da dissertatntning O'zbekistonda shekspirshunoslik va unda G'ay–bulla Salomov roli haqidagi yana boshqa ko'plab tadqiqotlarni chu–qurroq o'rganishi lozimligini tavsiya etgan bo'lardik.

Nabiyeva Gulbahor Akbaraliyevnaning „Tarjima asarining ling–vo–kulturologik tadqiqi (G'. G'ulomning "Shum bola" asarining nemis ti–lidagi tarjimasi misolida)" mavzuyida 10.00.06 – Qiyosiy ada–bi–yot–shu–noslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixti–sos–li–gi–dan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) olmiy darajasini olish uchun taqdim etgan dissertatsiyasida tarjima asarini zamo–na–viy tilshunoslikning lingvokulturologik asnosida tadqiqot olib boril–gan. Ammo, har qanday til biluvchi ham tarjima bilan shug'ul–la–na–ver–masligi, bu jihat ayniqsa, badiiy tarjimaga daxldor ekanligi mu–am–mosiga chuqurroq yondoshish lizim bo'ladi. Bilaks mam–la–ka–ti–miz–da

tarjimashunoslik borasida amalga oshirilayotgan tadqiqotlar-ning, xususan, PhD ishlarining ko'pchiligida diqqat markazda tar-ji-ma muammolari turishiga qaramay, uni tilshunoslikning bir qismi si-fa-tida qarash tamoyili davom hanuz etayotganligi sezilib qol-moq-da. Ushbu ishda ham shu jihat ko'zga tashlanadi. Qiyosiy tahlilda as-li-yat va tarjimaning o'zaro muqobilligiga munosabat bildirishda dis-ser-tant badiiy matn bilan ish ko'rayotganligini unutmasligi kerak. Ish-da kontekstual qiyosiy tahlil amalga oshirilgan bo'lsada, qiyosga olin-gan milliy bo'yoqli so'zlarning asardagi badiiyligni ta'min-lash-da-gi o'rniga ham ahamiyat berib ketilsa, ishning nazariy va amaliy qim-mati yanada oshgan bo'lardi.

Nurullayev Xasan To'xtayevichning 10.00.06- Qiyosiy adabiyot-shu-noslik, cliog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixti-sos-li-gi-dan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan "Nemis va o'zbek tillari somatik frazeologizm-la-rining lingvomadaniy xususiyatlari" mavzusidagi PhD disser-tat-si-ya-sida ham tarjima masalasiga faqat bir bobda munosabat bildi-ril-gan. Ilmiy ishda frazeologizmlarni tarjima qilishda faqat ularning ob-raz-li tamsiliy asoslari aynan muvofiq keladigan variantlar bilan o'gi-rish bir qadar ma'noviy siljish hodisasi sodir bo'lishiga olib kelgan. Shu-ning-dek, frazeologizmlar tarjimasi masalasida shu sohaning ye-tuk ustozlari, nazariyotchi olimlar A. Fedorov va G. Salomov qa-rash-la-riga tayanish lozim deb hisoblaymiz. Shuningdek, Raxmonberdi-ye-va Saida Abdulmuxamat qizining „Ingliz va o'zbek tillarida bino-in-sho-otlar qurilishi sohasiga oid leksik birliklarning semantik xusu-si-yat-lari va tarjima muammolari“ mavzuyida 10.00.06 – Qiyosiy ada-bi-yotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixti-sos-ligidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim etgan dissertatsiyasida iningliz va o'zbek tilla-ri-da bino-inshootlar qurilishi sohasiga oid leksik birliklarning se-man-tik xususiyatlarini hamda ularni tarjima qilishi masalasini o'r-ga-nish maqsad qilingan. Tadqiqotda tarjimashunoslik faniga til-shu-nos-likning bir qismi sifatida qarash tendensiyasi ustunlik qiladi. Ammo tarjimashunoslik tilshunoslik va adabiyotshunoslikka asos-lan-gan mustaqil umumfilologik fan ekanligini e'tiborga olish lozim, deb o'ylaymiz. Shuningdek, O'rta asrlarda yashab ijos etgan bir qa-tor allomalarimizning tarjima asarlari yaratganliklari haqida muno-za-rali fikr bildirilgan (71-bet). Bizningcha, ularning tarjimaga muno-sa-batlari borasida

yozilsa, to'g'ri bo'lardi.

Gavharoy Isroiljon qizining „Turizm terminologiyasining sis-tem-struktur va antroposentrik tadqiqi (ingliz va o'zbek tillari mate-ri-ri-al-lari asosida) mavzuyida 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, cho-g'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligidan filo-lo-gi-ya fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun taqdim etgan ishi-ning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillarida turizm ter-mi-no-lo-gi-ya-sining sistem-struktur va antroposentrik jihatdan o'ziga xos xusu-si-yatlarini ochib berishdan iborat etib belgilangan bo'lsada, uning bit-ri-ta bobi tarjima muammolariga bag'ishlangan. Aniqrog'i, dissertat-si-ya 4-bobida turizm terminlarining tarjimasi va turistlar bi-lan ish-lay-digan gid-tarjimonga qo'yiladigan talablar haqida fikr yu-ritilib, tar-ji-amshunoslikka oid bir qator mulohazalar ilgari su-ril-gan. Biz-ning-cha, bunda muosabatni tarjimaning ana shu sohaga oid na-zariy tad-qiqotlari bilan kengroq asoslab berilsa, ishning ilmiy-ama-liy qim-mati yanada oshgan bo'lardi. Bundan tashqari, bu yerda ham sof tarjimaviy tahlil masalasi ko'ndalang bo'lib, tarjimaning na-za-riy ji-hat-lari yana qiyosiy tilshunoslik tarkibiga kiritib yuboril-gan-li-gi-ni ko'r-rishimiz mumkin.

Tarjimashunoslikka yana qiyosiy tilshunoslikning bir qismi si-fa-ti-da qaralgan PhD tadqiqotlar sirasiga Ubaydullayeva Durdonax Raxmon-ron qizining „Shart komponentli gipotaksemalarning ling-vo-kog-ni-tiv va lingvokulturologik jihatlari hamda tarjima muammolari“ mav-ri-zuyida 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma til-shu-noslik va tarjimashunoslik ixtisosligidan filologiya fanlari bo-yi-cha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun taqdim etgan dis-sertatsiyasi ni kiritish mumkin. Dissertatsiya mavzusi, maqsad va va-zifalarida tadqiqotga olingan ob'ektning lingvokognitiv va ling-vo-kul-turologik hamda tarjimaviy jihatlarni tadqiq etish re-jalash-ti-ril-gan. Ammo tadqiqot kirish qismi mavzuning dolzarbligi bandida, aso-san, uning lingvokognitiv va lingvokulturologik tomonlariga ur-g'u berilgan. Bizningcha, ana shu joyda mavzuning tarjimaviy as-no-da o'rganishning muhimligiga ham e'tibor qaratib ketilsa, yanada yax-shi bolardi. Xuddi shu jihat muammoning o'rganilganlik darajasi qis-miga ham taalluqli. Chunki, ingliz-o'zbek tarjimachiligi gramma-tik muammolari borasida ham bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Tarjimashunoslikning qiyosiy tilshunoslik va qiyosiy adabiyot-shos-lik asosida mustaqil fan sifatida

shakllanganligi ma'lum. Ammo zarfonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslik qoidalari bilan yondoshilgan tarjima tadqiqiga oid ishlar tarjimaning nazariy va amaliy rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsata olmayapti. Keyingi yillarda G'aybulla Salomov tarjima maktabi an'alarini muvaffaqiyatli davom ettirishga mone'lik qilayotgan quyidagi omillarni keltirish mumkin:

1. 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligi joriy qilinganligi va unda tarjima-shunoslikning keying o'rinlarga o'tib qolayotganligi.

2. Ana shu ixtisoslik talablariga javob berish yo'rig'idan himoy qilinayotgan dissertatsiyalarda tarjima masalasi ikkinchi darajali ahamiyatga aylanib borayotganligi.

3. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tarjimalar sifatini oshirishga qaratilgan adabiy-tanqidiy maqolalar, vaqtli va markaziy matbuotda chiqishlarning tobora sustlashib borayotganligi. Faqatgina O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi ta'sisligida Zuhridin Isomiddinov tashabbusi bilan "Tarjima san'ati" maqolalar to'plami (7-son) yo'ki Xayrulla Hamidovning G'aybulla Salomov kitoblarini lotin imlosida chop ettirganligi hamda Ustozning shogirdlari tomonidan ayrim anjumanlar va maqolalar to'plamlarining e'lon qilinayotganligi kabi ijobiy ishlar hali yetarli deb bo'lmazligi.

4. G'aybulla Salomovning tarjimini umumdavlat va umumxalq ishiga aylantirish muhim ekanligi borasidagi o'g'itlari va amaliy ishlari tajribalaridan yanada faolroq foydalangan holda xuddi "Shekspir" asarlarining Cho'lpon va Maqsud Shayxoda tarjimalari sabab butun respublikamizdagi turli kasb egalari qanchalik qiziqish bilan matbuot hamda televideniya chiqishlar qilganliklari an'alarini davom ettirayotganligi kabilar jiddiy ta'sir etmoqda.

Xulosa o'rnida aytish lozimki, Ustoz G'aybulla Salomov yaratgan tarjima maktabi an'alarini bugungi kunda munosib davom ettirish uchun, avvalo, uning asarlarini qimmatli maqola va tadqiqotlarini puxta o'rganishimiz lozim. Hamonki, o'zbek tiliga va ona tilimizdan boshqa tillarga tarjimaning umumiy va xususiy tomonlari aynan G'aybulla Salomov tomonidan asoslab berilgan ekan, unga munosib bo'lishimiz uchun domla tadqiqotlarini har bir tarjimashunos tadqiqotchining yaxshigina bilishi talab

etiladi. Oliy Attestatsiya Komissiyasidan esa, tarjimashunoslikka oid ixtisoslashtirilgan shifrni faqat tarjimashunoslik uchun alohida joriy etishni tavsiya etgan bo'lardik.

REFERENCES

1. Djalilova Umida Tulkinovna Abdulla Qahhor va Somerset Moem asarlari tilining milliy-madaniy xususiyatlari: asliyat va tarjima. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2025 yil.
2. Курбанова Мунаввар Эсоналиевнанинг "Бадий таржимада муаллиф услуби маънаси" mavzusida 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun e'zgan dissertatsiyasi. – Toshkent, 2022 yil.
3. G. Gulomning "Shum bola" asarining nemis tilidagi tarjimasi misolida" mavzuyida 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) olmiy darajasini olish uchun taqdim etgan dissertatsiyasi. Andijon davlat chet tillar instituti. – Andijon, 2025 yil.
4. Nurullayev Xasan To'xtayevichning 10.00.06- Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan "Nemis va o'zbek tillari somatik frazeologizmlarining lingvomadaniy xususiyatlari" mavzusidagi dissertatsiya. – Toshkent, 2023 yil.
5. Raxmonberdiyeva Saida Abdulmuxamat qizining „Ingliz va o'zbek tillarida bino-inshootlar qurilishi sohasiga oid leksik birliklarning semantik xususiyatlari va tarjima muammolari“ mavzuyida 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjima-shunoslik ixtisosligidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim etgan dissertatsiyasi. – Namangan, 2025 yil.
6. Ubaydullayeva Durdona Raxmonjon qizining „Shartli komponentli gipotaksemalarning lingvo-kognitiv va lingvokulturologik jihatlari hamda tarjima muammolari“

mavzuyida 10.00.06 – Qi-yosiy adabiyotshunoslik,
chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligidan
fi-lo-logiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy
darajasini olish uchun taqdim etgan dis-ser-tatsiyasi